

СТАТУС ВЕЛИКОГО КНЯЗЯ ЛИТОВСЬКОГО ЗА ЖАЛУВАНИМИ ЯРЛИКАМИ ЗОЛОТООРДИНСЬКИХ І КРИМСЬКИХ ХАНІВ

У статті розглядається те, як політичний статус великого князя литовського «подавався» кримським ханом через жалувані ярлики. Ці ярлики були специфічним документом, який виконував чітку роль у відносинах між Великим князівством Литовським (ВКЛ) та Кримським ханатом, і бачення статусу адресата адресантом у них також, відповідно, було чітко визначеним. Про це свідчать багато «показчиків» у дипломатичних частинах ярликів.

Ключові слова: Велике князівство Литовське, Кримський ханат, жалувані ярлики, дипломатія ВКЛ, дипломатія Кримського ханату.

Кримський ханат, що проіснував на території майбутньої України майже 400 років, за цей час мав багату історію відносин із сусідніми державами, у тому числі і з Великим князівством Литовським. Досліджуючи історію цих двох держав, нерідко можна наштовхнутись на картину того, що нібито між ними не було інших стосунків окрім татарських набігів з одного боку і дипломатичних протестів і відплат – з другого. Але це не так: сам факт наявності збережених в архівах численних дипломатичних документів, які видавалися обома сторонами, свідчить про протилежне – про, як мінімум, довгу історію взаємовигідних відносин, а як максимум – існування «спільної мови», яка давала змогу двом державам спілкуватися одна з одною не тільки за допомогою зброї.

Одним з інструментів цього спілкування були ярлики, а саме жалувані ярлики, документ, який добре відображав реалії співіснування такої осілої держави, як Велике князівство Литовське, зі степовим світом. Історія їх появи є заплутаною (до того ж не одні литовці отримували їх від степових ханів), і так само заплутаним є їхнє значення в міждержавних відносинах того часу: документ, який спершу був одним з інструментів, яким татарські правителі засвідчували свою зверхність над правителями сусідніх осілих держав, із часом, по суті, перетворився на предмет торгу, який обидві сторони використовували у власних цілях: чи то для підкріплення клятв у мирних договорах, чи то для обґрунтування своїх прав на ті чи інші території – залежно від випадку.

Значних праць з історії Кримського ханату наявно не так-то й багато. До того ж половина з них написана в дореволюційні часи, а решта

тою чи іншою мірою спирається на них. При цьому тематика ярликів, як і дипломатичних відносин ханату взагалі, залишається малодослідженою (це стосується як вивчення самих ярликів, так і політичного контексту навколо них). Питанням значення ярликів у відносинах між ВКЛ та Кримським ханатом не займався ніхто.

Деякі праці присвячено науковим розробкам на тематику татарських ярликів. Це «Крымские шертные грамоты» М. Бережкова, «Жалованные акты Джучиева улуса XIV–XVI вв.» М. Усманова та «The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery» Д. Колодзейчика.

Також певна кількість робіт зосереджена на відносинах Кримського ханату з Великим князівством Литовським. Однією з найдавніших та найґрунтовніших праць є «Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты» В. Смірнова, де подано історію держави Гереїв з передумов її появи до падіння у XVIII ст. До значних праць на цю тему також можна віднести дослідження А. Хорошкевич «Русь и Крым. От союза к противостоянию», О. Гайворонського «Повелители двух материков» та наукові статті, зокрема, «Дипломатія Кримського ханату» О. Галенка (із збірки «Нариси з історії дипломатії України»), яка дає повноцінний опис відносин держави Гереїв із сусідами, у т. ч. і з ВКЛ, «Ханські ярлики на українські землі» Ф. Петруня, «Західні володіння Золотої Орди в 1380–1399 рр.» та «Політичні відносини Великого князівства Литовського з Кримським ханатом у 1533–1540 рр.» Б. Черкаса та «Чи існував ярлик Мамая на українські землі?» Ф. Шабульдо.

Жалуваними ярликами є документи, що містять на початку формулу «слово моє» і метою яких

є передача (жалування) певних територій кримським ханом іншому правителю. Зміст цих документів має демонструвати зверхність хана над адресатом [18, с. 266]. Дослідимо «жалування» у ярликах кримських ханів та їхнє значення в системі дипломатичних відносин між Кримським ханатом та Великим князівством Литовським.

Жалувані ярлики відігравали значну роль у стосунках між ВКЛ та степовим світом, про це свідчить сам факт немалої тягlosti традиції їх надання. Перші ярлики були створені за часів розпаду Золотої Орди, коли хан Тохтамиш, прагнучи заручитись підтримкою великого князя Вітовта, фактично затвердив жалуваним ярликом литовські завоювання другої половини XIV ст. на територіях золотоординських улусів. Практика була перейнята кримськими ханами, які апелювали до Тохтамиша як до свого попередника, і пройшла через усю історію взаємин між ВКЛ та ханатом, мало змінившись за століття її існування та півтора десятка наданих ярликів; змінювались лише обставини їх надання, наприклад, як уже було сказано вище, для затвердження мирних договорів. Вони нерідко відбивали тогочасні дипломатичні проблеми і потреби, видавались та змінювались під впливом таких чинників, як зміни кордонів у результаті воєн та необхідність укласти новий союз проти Московії. Перервалася ця практика лише з припиненням дипломатичних відносин між Великим князівством Литовським та Кримським ханатом унаслідок об'єднання ВКЛ із Польським королівством у Річ Посполиту.

Важливо пам'ятати про декілька фактів, які не є очевидними на перший погляд, але були явними для людей того часу і частково пояснюють, як вони розуміли ці документи і подану в них інформацію.

По-перше, символічне надання земель кримськими ханами литовським володарям мало для ханів велике значення як чергове підтвердження їхніх прав як чингизидів та володарів Золотої Орди. Продовжуючи практику видання ярликів «з волі перших царів степових», спираючись на традицію, започатковану Тохтамишем, вони легітимізували себе в цій ролі. Сам факт видання ярлика, право на яке традиційно було закріплене за тими, хто володів найвищою владою в улусі Джучі, символічно ставив їх вище за правителів навколишніх держав. Крім того, вони нерідко отримували від цього і більш матеріальні вигоди.

По-друге, не можна казати, що, приймаючи ярлики від кримських ханів, великі князі литовські вважали себе васалами або просто нижчими

за кримських ханів. Вони умовно визнавали ханську зверхність у вигляді його привілею на видачу їм ярликів, коли їм це було вигідно, як вказано вище, коли вони могли отримати за допомогою ханського ярлика конкретні переваги для себе і своєї держави.

Жалувані ярлики були складними документами з чіткою структурою, яка вироблялася сторіччями і мало змінювалась у період XV–XVI ст. Можна сказати, що всі частини дипломатичної формули ярлика мали важливе значення, оскільки всі вони мали певне змістовне і дипломатичне навантаження, яке мало на меті демонстрацію адресату того, що йому хотіли показати. Але для тематики цієї роботи окремі частини і деталі ярликів є найбільш важливими, адже саме вони відображають ставлення правителів Кримського юрту до великих князів литовських, яке проявлялось, зокрема, через ярлики, саме вони мали демонструвати адресату його місце в ханському світогляді.

Найважливішими для розуміння статусу великих князів литовських у ярликах кримських ханів дипломатичними частинами документів є передовсім печаті, а також формула «сюзієм» (у перекладі – «слово моє») [18, с. 342]. Окремо від цього – ті частини, у яких містяться прямі звернення та титули тих, кому адресуються ярлики; останнє вимагає окремого пояснення – самі по собі ярлики зазвичай не мають прямого звертання до адресата, тобто *salutatio*. Замість цього хан на початку ярлика звертається до своїх підданих, а також до всіх жителів земель (як пишеться, князям, «огланам», монахам і т. д.), які передаються, таким чином, нібито символічно інформуючи їх про той факт, що він надає ці землі (разом із тими, до кого звертається) під владу великого князя литовського: «*Od prawej i lewej ręki naszej i od wszelkiego państwa naszego ułanom, panom radom, wszelkiego Państwa Ruskiego kniaziom, czerńcom, bielcom i wszelkim pospolitym...*» [18, с. 529]. Звернення ж безпосередньо до великого князя литовського та просто згадки про нього ми можемо побачити в різних частинах основного тексту.

Нішани та персневі печатки

Дипломатична канцелярія Гереїв Кримського півострова використовувала не один інструмент для *legitimatatio* жалуваних ярликів та інших документів. Даріуш Колодзейчик виділив три їхні різновиди – це так звані нішани, або тамги, персневі печатки та байси, або вислі печаті [18, с. 321–326]. Усі вони мали різне призначення в дипломатичній практиці і використовувались у різних

випадках, у тому числі для демонстрації різних відтінків бачення адресантом статусу того, на чий ім'я видається документ. Для періоду, що розглядається, братимуться до уваги лише нішани як єдині наявні на жалуваних ярликах. Наявні на сьогодні документи часто не мають на собі фізично існуючих печатей тому, що більшість з цих документів дійшла до нашого часу лише в польсько-або руськомовних копіях. Замість цього кожен ярлик містить примітку, спеціально зроблену писарем, котрий записував текст ярлика. Ця примітка пізніше увійшла в переклад, у ній описано нішан, що був на ярлику. Наприклад, у ярлику Гаджжі Герєя 1461 р. бачимо згадку про золоту печатю: «I daliśmy ten nasz list pod złotą pieczęcią» [18, с. 530]. Очевидно, це робилось на випадок втрати або пошкодження оригінального відбитка; це свідчить про те, яке велике значення надавалося тому, щоб адресат отримав документ з правильною печаттю правильного кольору.

Для кращого розуміння цих видів печатей потрібно подати їхню коротку характеристику. Нішани, або, як називає їх Міркасім Усманов, квадратні тамги, являли собою квадратні печаті з вирізьбленими на них текстами різноманітного характеру, виконані арабським письмом [11, с. 142–146]. Тексти ці мали доносити певну інформацію про її власника. Наприклад, відбиток печаті Гаджжі Герєя 1459 р. містить такий напис (переклад М. Усманова): «Во имя Аллаха милостивого и милосердного. Нет божества кроме Аллаха и Мухаммад его пророк. Скажи: о Аллах, ты обладатель царства и даруешь власть тому, кому пожелаешь. Государь Хаджи-Гирайхан» [11, с. 144].

Усі нішани, що збереглися, мають тарактамгу – родовий герб Герєїв [18, с. 323]. Нішани являли собою печаті китайської традиції: вони були запозичені середньовічними монголами в китайців; використовували їх, умочуючи у фарбу і залишаючи відбиток на папері [11, с. 147]. Ці відбитки і є носіями основних потрібних даних: їхній колір дає інформацію про статус того, кому ярлик адресовано, відносно кримського хана.

Існує також інший погляд на нішани. Деякі дослідники вбачають у них не відбитки печатей, а особливе написання кольоровими чорнилами окремих слів. А. Григор'єв наводить приклад із ярликом Тохтамиша, на якому є відтиск червоної «тамги» (печаті) та написані золотом богослів'я, ім'я хана та слова «указ мой» – саме останні він і сприймає як нішан [6, с. 108–109]. Варто зазначити, що серед ярликів, що досліджуються, є декілька таких, у яких також вказано, що вони

закріплені «червоною печаттю та золотим нішаном». Однак на сутність цього дослідження різниці між поглядами не впливає; тут аналізується лише колір нішана та його значення.

Розглядаючи жалувані ярлики кримських Герєїв XV–XVI ст., можна побачити, що кожен з них має на собі по одному (а іноді – по два) нішану певного кольору. Використовувати їх мали право лише хани з джучідських династій. Це прямо перегукується з тим фактом, що жалувані ярлики також могли видаватися тими, хто володів ханською владою [11, с. 169]. Як уже було сказано вище, саме колір відбитка нішана дає нам основну інформацію про «статус» цієї печаті і, відповідно, про статус того, кому документ з цією печаттю адресовано.

Із 13 наявних жалуваних ярликів, виданих кримськими ханами до утворення Речі Посполитої, всі закріплені золотими нішанами; при цьому деякі з них додатково мають ще й червоні – це три ярлики Менглі Герєя (1507, 1513 та 1514 рр.) та один ярлик Мегмед-Герєя 1532 р. [18, с. 560, 597, 608, 684]. Таким чином, ми бачимо певну тяглість означеної ситуації з печатями – використання їх у ярликах не змінювалося за весь час існування самих ярликів.

Про що ж свідчить золотий колір нішанів? Усманов у своєму дослідженні доходить висновку про існування певної ієрархії кольорів у тюркських народів, що знаходило відображення в практиці закріплення документів відбитками печатей певного кольору. Усього кольорів і, відповідно, різновидів нішанів було три – Усманов називає їх *ал тамга*, *алтун тамга* та *кок тамга*, тобто червона, золота та синя печатю [11, с. 137]. Учений вказує, що тюрки вважали золотий та синій кольори найбільш поважними; перший символізував заможність, пишність, могутність, а другий був символом неба, священного для тюрків, вказував на божественне походження влади [11, с. 173–174]. Нішанами таких кольорів закріплювались найважливіші документи. Червоний же вважався нижчим за них (Д. Колодзейчик наводить приклад того, як московський цар Іван IV заборонив своєму послу брати в кримського хана документ, закріплений червоною печаттю) і призначався для документів, адресованих менш поважним особам [18, с. 326].

Слід зауважити, що жалувані ярлики не закріплювались персневими печатями, хоча на великій кількості інших документів вони були починаючи з XVI ст., зокрема тих, що адресувались великим князям литовським [18, с. 636]. Це може вказувати на розуміння жалуваного ярлика як важливого документа,

для якого було необхідно саме закріплення нішаном, яким, слід нагадати, міг користуватися лише правлячий хан. Д. Колодзейчик наводить приклад того, що за браком власного нішана хани закріплювали жалувані ярлики батьківським або навіть дідівським [18, с. 322].

Отже, про що свідчить закріплення всіх ярликів протягом більше ніж століття саме золотими нішанами? Якщо зібрати докупи всі наведені вище дані про роль нішана і його кольору в тогочасній ханській дипломатії, то можемо припустити, що сам факт його використання (як важливого державного символу, по суті – одного з привілеїв, які давав ханський титул), причому саме «благородного» золотого кольору для закріплення жалуваних ярликів, вказує на розуміння такого адресата, як великий князь литовський, як важливого партнера, який заслуговує на поважне ставлення до себе навіть у документі, який сам по собі символізує його нижчість щодо кримського правителя.

На підтвердження цієї тези можна навести той факт, що великі князі московські, як стверджує Усманов, зазвичай отримували документи, закріплені аналогічно – синім нішаном; такими само печатями закріплювались і грамоти, адресовані іншим татарським правителям, наприклад, казанському хану [11, с. 173–174].

Сьюзом

Сьюзом, або обов'язкова на початку будь-якого ярлика формула «слово мое», як уже вказувалося вище, на думку дослідників, була однією з визначальних рис власне жалуваного ярлика. І справді, розглядаючи тексти цих документів, можемо побачити, що жоден не обходиться без неї – усі містять різні варіанти цієї формули: «Chadzigireia cara slowo to jest» (ярлик Гаджжі Геря 1461 р.), «Великое Сърды великого цар Менъдликгиреево слово» (ярлик Менглі Геря 1507 р.), «...i nas, Sahibkireyae slowo to jest» (ярлик Сагіб-Геря 1539 р.) [18, с. 529, 555, 712]. Ця формула є дуже традиційною – схожі звороти, де «слово мое» використовується як синонім до «повеління», трапляються ще в грамотах Чингісхана: «Чэн-цзіси-хуанді шен-чжі», тобто «Чингісхана імператора повеління» (грамота Чингісхана 1223 р.) [7, с. 22]. Це знову підтверджує той факт, що ярлики сприймалися ханами як невід'ємна частина їхньої чингізидської спадщини.

Усманов і Колодзейчик розходяться в поглядах на те, до якої саме частини дипломатичного документа слід віднести сьюзом: на думку Усманова – до інтитуляції [11, с. 186], тоді як

Колодзейчик вважає, що до легітимації, тобто ставить його в один ряд із розглянутими вище нішанами та персневими печатями [18, с. 342]. Причина протиріччя полягає в тому, що перший розглядає документи XIV–XVI ст., а другий – здебільшого починаючи з XVI ст. і до XVIII ст. Також різниця в тому, що Усманов вивчає не лише кримські документи, але й великий масив золотоординських у цілому, які, через очевидні причини, не зазнали таких впливів, як кримські. Розв'язка проблеми в тому, що кримська канцелярія з часом (з XVII ст.) перейняла від османської, з якою контактувала, такий елемент документа, як тугра (складний текстовий символ-малюнок, який відігравав роль легітимації в османських дипломатичних документах), до якої в пізніших ярликах включався і сьюзом [18, с. 346]. Тож він убачає в сьюзомі кримських ярликів XV–XVI ст. так звану прототугру – формулу «слово мое», яка ще не оформлюється візуально відповідно до османського зразка, але має те саме призначення [18, с. 346]. Для Усманова ж сьюзом не більше ніж представлення адресанта на початку листа. Для цього дослідження варто дотримуватися саме такого погляду – жоден з документів, що вивчаються, не має тугри. Дослідник наводить аргументи на користь того, що сьюзом був прерогативою лише хана і найближчих до нього людей – спадкоємця та членів його сім'ї [11, с. 194]. Використовувався він для чергового підкреслення нерівноправності сторін [11, с. 196]. Правителі сусідніх держав добре розуміли це і сприймали сьюзом відповідно. Ми можемо побачити це на наступному прикладі, наведеному Усмановим: великий князь Іван III використовує формулу «слово мое», видаючи лист до кримського хана з вимогою звільнити затриманого посла – при цьому «слово мое» заміняє традиційне в посланнях до хана «челом бьет» [11, с. 195–196]. Тобто для посилення грізного тону листа московський правитель свідомо використовує таку формулу, яка, на його думку, має демонструвати зверхність щодо адресата, таку, яку зазвичай хан використовував, звертаючись до нього. У подальших століттях ця формула вже міцно входить в офіційну мову московської канцелярії, використовуючись у звертаннях до підлеглих правителів [11, с. 197–198].

Інакше кажучи, джучідські правителі Криму використовували сьюзом у документах для спілкування з васалами або правителями, яких вони вважали нижчими, – таким чином, цю формулу можна трактувати як повеління або наказ хана [14, с. 199]. Наявність сьюзому в жалуваних ярликах слід розуміти в контексті самого факту

видачі ярликів – тобто видачі документа, який адресувався вищим нижчому. Використання саме «слово мое» (замість більш нейтральних варіантів – наприклад, «поклон») у них мало підкреслювати це.

«Брат наш»

Вислів «брат наш (мій)» можемо знайти в кожному ярлику. Саме так кримські хани іменували великих князів литовських у цих документах у тих випадках, коли згадували їх. Як уже було сказано вище, *potificatio-prmulgatio*, як називає це Колодзейчик, містило звертання не безпосередньо до отримувача ярлика – великого князя, а до підданих хана та членів його родини [18, с. 364].

Вважається, що таким чином хан нібито «інформував» населення про факт дипломатичного договору, який був укладений. Виглядало це так: спочатку хан звертався до підданих, перерахувавши, до кого саме, – приклад цього вже було наведено раніше, після чого повідомляв їм необхідну інформацію. Як вважає А. Григор'єв, у жалуваних ярликах безпосередній отримувач ніколи не згадувався тому, що лист звертався до всіх тих, хто теоретично міг відмінити це пожалування, причому чим значнішим пожалування було, тим більшим було коло тих, кому потрібно повідомити про нього [7, с. 33]. Наприклад, такий текст містить ярлик Менглі Герєя 1507 р.: «Правое рѣки и левое великого вло-са темникомъ, и тысѣчьником, и сотником, и десѣтником, вланом, кнѣзем, и всимъ рѣским людемъ, кнѣзем, боѣром, митрополитом и попом, черньцом, и всим чорнымъ людем и всем посполств: даем вам ведати, штожь великии цар, дѣд нашъ, и великии цар Ачѣжикгиреи, втец нашъ, коли ихъ потные кони были, до великого кнѣз Витовѣта до литовское земли в гостиное поехали, и за то пожаловали Киевом в головахъ и многие места дали. Ино по том жѣ литовское земли великии кнѣз Казимир, *братъ нашъ* (курсив мій. – М. П.), зо литовскими кнѣзи и паны просили насъ, и мы ихъ прозбѣ хваливъ» [18, с. 555–556].

Якщо читати «брат наш» у такому контексті, то виходить, що Менглі Герєй інформував усіх своїх підданих у тому числі про те, що вважає князя Казимира своїм братом.

Про що це свідчить? Даріуш Колодзейчик припускає, що таким чином хан засвідчував, що він і великий князь є рівними [18, с. 374]. Навіть наводиться приклад того, що калга, тобто, по суті, друга особа в ханаті після хана, звертався

в листах до великого князя як до батька, тобто цієї посади вже було недостатньо для рівності з литовським правителем [18, с. 374]. Польський дослідник, вивчаючи це питання, проводить аналогії з дипломатичним спілкуванням між польсько-литовськими правителями та османськими султанами в цю епоху і доходить цікавих висновків. Якщо порівнювати це спілкування, то можна побачити, що звертання кримського хана до королів (і, відповідно, великих князів) свідчить про велику близькість у їхніх стосунках – значно більшу, ніж у стосунках з османським правителем [18, с. 384]. Так, наприклад, султан, звертаючись до польських королів у дипломатичних документах, використовував стандартну формулу звертання до всіх християнських володарів – перед іменем короля згадувалося лише декілька назв з його володінь, тоді як титули султана були ретельно виписані: це робилося для створення контрасту [18, с. 384]. У той же час Герєй зазвичай використовували повну титулатуру польських королів, аналогічну до тієї, яку самі вони записували в документи, що направлялись у Бахчисарай. Це добре ілюструється прикладом із претензіями польських королів з династії Ваза на шведський трон: у певний момент полякам вдалося змусити кримську канцелярію визнати їх претензії на «королівство шведів, готів і вандалів» [18, с. 384].

Отже, ситуація із «вказівками» на статус великого князя литовського в очах кримського хана в дипломатичних частинах жалуваних ярликів не є такою однозначною, як із основною частиною ярлика. Різні деталі вказують на різні рівні сприйняття цього статусу: з одного боку – факт закріплення документів «почесним» золотим нішаном (чого не отримували нижчі правителі та васали), а також звернення «брат наш», якщо й не вказує на рівність хана і великого князя, то, щонайменше, демонструє, що кримські Герєї поважно ставилися до північного сусіда, не бажаючи принижувати його в дипломатичних посланнях. З другого боку, формула «сюзюм» свідчить про те, що хан, застосовуючи цей інструмент, право на користування яким мали лише короновані чингізиди, вважав за потрібне підкреслити свій статус, зверхній щодо правителів усіх навколишніх земель.

Таким чином, структура і зміст жалуваних ярликів мають складне історичне підґрунтя і можуть свідчити про декілька речей водночас. Формула «сюзюм» є невід'ємною частиною ярлика як документа, який видавався вищим нижчому; «сюзюм», або «слово мое», на початку листа зазвичай вказує на те, що все сказане після

нього є наказом, тобто засобом спілкування з нижчими. З другого боку, нішан (печать) золотого кольору, який не використовувався для документів, що адресувалися підданам, і постійне згадування про великого князя литовського як про «брата нашого» демонструють зовсім

не принизливе ставлення до того, хто отримував жалувані ярлики. Найімовірніше, причиною цього була вже згадана функція ярликів як дипломатичного документа; вони, зберігши традиційний зовнішній вигляд, набули з часом зовсім іншого значення.

Список літератури та джерел

1. Бережков М. Крымские шертные грамоты / М. Бережков. – К. : Типография Г. Т. Корчак-Новацкого, 1894. – 22 с.
2. Гайворонский О. Повелители двух материков / О. Гайворонский. – К. : Майстерня книги, 2010. – Т. 1. – 400 с.
3. Галенко О. Дипломатія Кримського ханату (середина XV ст. – 1783) / О. Галенко // Нариси з історії дипломатії України / за ред. В. Смоля. – К. : Альтернативи, 2001. – С. 208–263.
4. Галенко О. Золота Орда у Битві біля Синіх Вод 1362 р. / О. Галенко // Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях / Інститут історії України НАН України ; наук. ред. Ф. Шабульдо. – К. : [б. в.], 2005. – С. 129–159.
5. Галенко О. Монгольський перелам / О. Галенко // Економічна історія України : Історико-економічне дослідження : в 2 т. / [редкол.: Литвин В. М. (голова), Боряк Г. В., Гесць В. М. та ін.]; Інститут історії України НАН України. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – С. 236–288.
6. Григорьев А. Золотоординские ярлики: поиск и интерпретация / А. Григорьев // Тюркологический сборник 2005. Тюркские народы России и Великой Степи / редкол.: С. Г. Кляшторный, Т. И. Султанов, В. В. Трепавлов и др. – М. : Восточная литература, 2006. – С. 74–142.
7. Григорьев А. Монгольская дипломатия XIII–XV вв. / А. Григорьев. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1978. – 135 с.
8. Енциклопедія історії України : у 5 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова), Я. Д. Ісаєвич, С. В. Кульчицький та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 5. – 568 с.
9. Сафаргалиев М. Распад Золотой Орды / М. Сафаргалиев. – Саранск : Типография «Красный Октябрь» полиграфиздата Министерства культуры Мордовской АССР, 1960. – 275 с.
10. Смирнов В. Д. Крымское ханство под верховенством Оттоманской Порты до начала XVII века / В. Д. Смирнов. – М. : Рубежи XXI, 2005. – 314 с.
11. Усманов М. Жалованные акты Джучиева улуса XIV–XVI вв. / М. Усманов. – Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1979. – 318 с.
12. Хорошкевич А. Л. Русь и Крым. От союза к противостоянию. Конец XV – начало XVI вв. / А. Л. Хорошкевич. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 336 с.
13. Черкас Б. Західні володіння Золотої Орди в 1380–1399 рр. (політичний аспект) / Б. Черкас // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – 2013. – № 12–13. – С. 190–209.
14. Черкас Б. Політичні відносини Великого князівства Литовського з Кримським ханатом у 1533–1540 рр. / Б. Черкас // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – 2003. – № 3. – С. 117–128.
15. Шабульдо Ф. Кондомініум в українських землях XIV ст. / Ф. Шабульдо // Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка. – Львів, 2006. – Т. 251. – С. 7–22.
16. Шабульдо Ф. Чи існував ярлик Мамає на українські землі? (до постановки проблеми) / Ф. Шабульдо // Синьоводська проблема у новітніх дослідженнях / Інститут історії України НАН України ; наук. ред. Ф. Шабульдо. – К. : [б. в.], 2005. – С. 100–122.
17. Inalcik H. Power Relationships between Russia, the Crimea and the Ottoman Empire as reflected in titulature / H. Inalcik // Turco-Tatar Past Soviet Present : Studies presented to Alexandre Bennigsen / ed. by Ch. Lemerrier-Quelquejay, G. Veinstein, S. E. Wimbush. – Paris : Edition de l'École des hautes études en sciences sociales, 1986. – P. 369–411.
18. Kołodziejczyk D. The Crimean Khanate and Poland-Lithuania: International Diplomacy on the European Periphery (15th–18th Century). A Study of Peace Treaties Followed by Annotated Documents / D. Kołodziejczyk. – Leiden-Boston : Koninklijke Brill NV, 2011. – 1648 p.

M. Pidubnyi

STATUS OF GREAT DUKE OF LITHUANIA IN DONATION YARLIQS OF GOLDEN HORDE AND CRIMEAN KHANS

The article deals with how the political status of the Grand Duke of Lithuania was demonstrated by the Crimean khan through donation yarliqs. These yarliqs were specific documents that had a clear role in the relationship between the Great Duchy of Lithuania and the Crimean Khanate and vision of the status of the addressee by addresser in them was also clearly defined. A lot of “indicators”, that can be seen in diplomatic parts of yarliqs prove this observation.

Keywords: Great Duchy of Lithuania, Crimean Khanate, donation yarliqs, diplomacy of Great Duchy of Lithuania, diplomacy of Crimean Khanate.

Матеріал надійшов 02.12.2014